

Kongens Bibliotek og Kunstkammer

Af restaureringsarkitekt Bue Beck, Aarhus

Christian den 4. (1577-1648) havde 21 børn i – og uden for – ægteskab. Blandt dem var prins Christian udvalgt som arving til kronen. Han døde imidlertid af druk under et kurophold i Dresden i 1647. For den yngre broder Frederik (1609-1670) betød det en stor forandring. For ham var der planlagt en helt anden livsbane. Han gik på Sorø Akademi, blev udnævnt til fyrstebiskop i Bremen og Verden og fik tidligt sine interesser sporet ind på den boglige viden. Som lillebroder havde han ikke regnet med at blive regent og havde i stedet brugt tiden på studier og læsning. På sin vis kan man sige, at han blev kongehusets første akademiker. Ved broderens død rykkede han op i arvefølgen, og da også faderen døde året efter, blev han i 1648 udnævnt til kong Frederik den 3.

Interessen for det boglige og det eksotiske medførte, at han allerede havde samlet sig en betydelig mængde

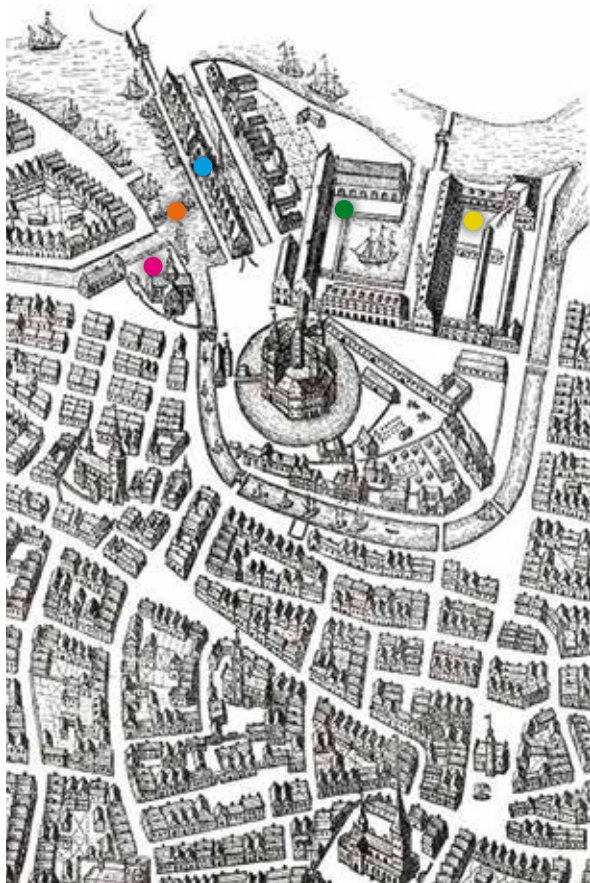
bøger og rariteter, da han flyttede ind på det middelalderlige Københavns Slot. Der blev indrettet et såkaldt drejerkammer til særlige genstande og et bibliotek i to mindre rum. Pladsen blev hurtigt for trang, og efter arvehyldingen i 1660, hvor kongen fik enevældig magt, blev planerne lagt for en selvstændig biblioteksbygning.

Den Kongelige Biblioteks- og Kunstkammerbygning

Resultatet blev *Den Kongelige Biblioteks- og Kunstkammerbygning*, som endnu ligger med den ene langside ud mod Rigsdagsgården. Man valgte en placering langs den sidste ubebyggede kaj omkring Arsenalet, den indelukkede havn, som Christian den 4. havde bygget til udrustning af den kongelige flåde. Skal man fornemme udseendet af området ved biblioteksbygningens opførelse, må man forestille sig, at hele den nuværende bibliotekshave var opfyldt af et havnebassin med udløb til havneløbet. På hver side af havnebassinet lå orlogsflådens bygninger; mod nord Proviantgården og mod syd Tøjhuset. Begge bygninger ligger der endnu. På den sidste side, der forbinder de to bygninger, spejlede Frederik den 3.s biblio-

Frederik den 3. (1609-1670) i gips flankeret af bibliotekets glober. Det var i disse omgivelser, den belæste konge lod Peder Schumacher (1635-1696), den senere lensgreve af Griffenfeldt, organisere sin store bogsamling.

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

På dette udsnit af Resens Atlas over København fra 1674 ses Frederik den 3.s nyopførte biblioteks- og kunstkammerbygning som den sidste bygning, der lukker krigshavnen ind mod det middelalderlige Københavns Slot. Københavns Slot blev nedrevet i 1730 for at gøre plads for et af Nordeuropas fineste rokokoslotte, mens krigshavnen, det såkaldte Arsenal, blev opfyldt i 1862. På kortet genkender man ● Holmens Kirke, ● Holmens Kanal, ● Børsen, ● Tøjhuset og ● Proviantgaarden. Illustration: Resens Atlas.

teksbygning sig i Arsenalets havnebassin. Kongen havde direkte adgang til biblioteket via en løngang i bindingsværk, der forbandt den kongelige etage på slottet med Geheimearkivbygningen, nabo til Biblioteksbygningen. De overdækkede forbindelsesgange var i øvrigt et karakteristisk træk ved det gamle Københavns Slot. De forbandt også slottet med ridehuset og de kongelige stalde, så de kongelige – uden at blive set – kunne gå ned og dyrke deres lidenskab for heste eller ridning. Løngangene blev også et træk ved det efterfølgende Christiansborg, både David Häusers og C.F. Hansens. To løngange forbinder stadig Christiansborg med Proviantgaarden og Slotskirken, hvorimod den tredje bevarede løngang mellem Biblioteksbygningen og Ridebanefløjen nu er tilmuret.

Bygningen fik en indretning, der var højst usædvanlig. Underetagen rummede lageret af skibskanoner, og hele etagen herover var indrettet til kongens bibliotek med en stor, gennemgående bibliotekssal. Den øverste etage blev med en særlig konstruktion, et hængeværk, båret af tagkonstruktionen, og her var kongens kunstkammer indrettet med et langt galleri til malerier ind mod slottet og mod havnesiden fem udstillingsrum til henholdsvis Naturaliesamlingen, Kunstkammeret, Den indianske Samling, Antikvitetsamlingen og Heltesalen. For enden af galleriet og de fem sale lå Møntkabinettet, og i den anden ende Perspektivkammeret med arkitekturtegninger og arkitekturmalerier.

Kongens biblioteksbygning var helt moderne i slutningen af 1600-årene. Den havde et højt, helval-

Det middelalderlige Københavns Slot var forbundet med Biblioteks- og Kunstammerbygningen via en løngang i bindingsværk, der forbandt den kongelige etage med biblioteksbygningen. De overdækkede forbindelsesgange var i øvrigt et karakteristisk træk ved det gamle Københavns Slot. De forbandt også slottet med ridehuset og de kongelige stalde, så de kongelige uden at blive set kunne gå ned og dyrke deres lidenskab for heste eller ridning. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

met kobbertag, der blev kronet af to skulpturer. Krigsguden Mars og videnskabens gudinde Minerva. Midt på facaden understregedes dette med en hustavle med indskriften ARS LEX MARS. Samtidige gengivelser og spor i facaderne synes at godtgøre, at huset oprindeligt var kvaderpudset. De store, overfalsede barokvinduer var på den tid helt moderne. Det var et ganske usædvanligt byggeri, der blev ledet af kongens bygmester Albert Mathisen, og en måned efter igangsættelsen blev de første grundsten nedlagt i soklen. I september 1667 var murene rejst, og tagkonstruktionens tømmerpær på plads. Bygningen blev indviet i 1673, for så vidt angik bibliotekssalen

og underetagen. Kunstammeretagen blev først helt færdig ti år senere. Frederik den 3. nåede ikke at se sine visioner færdiggjort. Han døde i 1670, tre år før indvielsen.

Bibliotekssalen

Den 80 meter lange bibliotekssal strakte sig over hele mellemetagen og var et enestående barokt rum. Den havde samme bredde som Dansesalen på Kronborg, men var 18 meter længere. Helt i barokkens ånd var der stengulv i hvide og sorte marmorfliser og en om-løbende balkon båret af 66 søjler. De havde forgyldte kapitæler og var med søjleskafter, der var marmore-rede skiftevis i rødt og grønt. Biblioteksbøgerne, der var indbundet med ensfarvede brune skindrygge, blev placeret langs ydervæggene bag søjlerækken og på balkonerne. I loftet opsattes tre store plafondmale-rier. Bibliotekssalen havde Danmarks første fløjddøre, men til gengæld var huset udstyret med to gammel-dags spindeltrapper. De italienske repostrapper var stadig for moderne til vore breddegrader. Planen var inspireret af kardinal Mazarins bogsal i Paris fra 1647. Salens indretning med det søjlebårne galleri blev fore-stået af den berejste arkitekt og stadsbygmester Tho-mas Walgensteen (1627-1781).

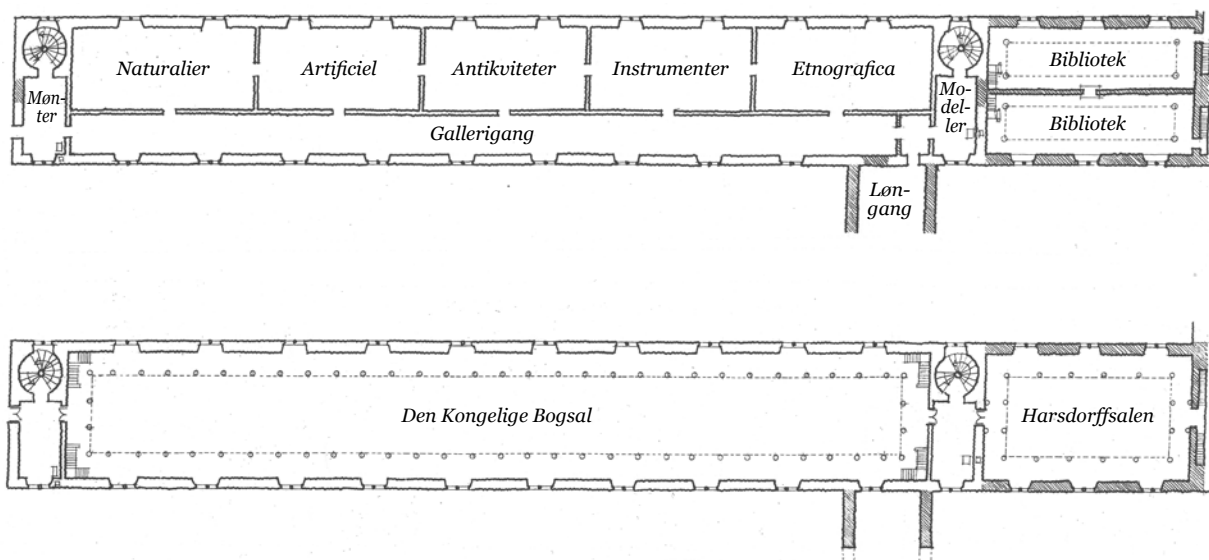
Bibliotekssalen var vidt berømt i samtiden og om-tales rosende af den svenske arkitekt Nicodemus Tes-sin, der, med baggrund i en uddannelse hos Lorenzo Bernini i Rom, ellers ikke fandt anden arkitektur af interesse i København. Bygningen har siden været ramme om et par af Danmarkshistoriens dramatiske

Biblioteksbygningen fotograferet i 1906 efter overflytningen af bøgerne, men inden interiøret blev fjernet. Den 80 meter lange sal fremstod da i klassicismens sorte, grå og hvide farver, formentlig en farvesætning, der stammede fra arkitekten Jørgen Hansen Kochs ombygninger i 1827. Det mønsterlagte marmorgulv fra opførelsen ligger nu i Christiansborgs riddersal. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

hændelser. På vej herfra til slottet blev kongens bibliotekar, Peder Schumacher Griffenfeld (1635-1699), arresteret for højforræderi i 1676. Han blev senere dødsdømt, men benådet til livsvarigt fængsel. Og i 1802 brød den fallerede guldsmed Niels Heidenreich ind i bygningen med forfalskede nøg-

ler og stjal de to enestående guldhorn fra jernalderen, der var opbevaret i Det Kongelige Kunstkammer. Inden han blev pågrebet, nåede han at omsmelte hornene og fremstille ørenringe og skospænder af dem. En uvurderlig nationalskat forsvandt dermed for altid.

Planer af kunstkammeretagen (øverst) og biblioteketagen (nederst) efter opførelsen af C.J. Zubers tilbygning i 1781. Det var denne indretning, Biblioteksbygningen havde, da guldhornene blev stjålet i 1802. Kunstkammeretagens indretning er kun omtalt skriftligt, men fælles er et princip med naturalier, kunstige ting, antikviteter, instrumenter og etnografica i hver deres store sal. Den lange gallerigang blev benyttet til store malerier, og for hver ende af den fandtes dels indgangsrummet med mønter og medaljer, dels, i den modsatte ende, perspektivkammeret med modeller og tegninger. Den Kongelige Bogsal lå i etagen under og havde den oprindelige indretning fra 1673 med kongelig indgang direkte fra Gehejmearkivbygningen. 1700-årenes tilbygninger er skraveret. Rekonstruktion: Bue Beck, 2016.

Zubers tilbygning

Biblioteket blev i 1781 udvidet med en tilbygning til bibliotekets nordiske bogsamling, tegnet af arkitekten Christian Joseph Zuber (1736-1802). Zubers tilbygning er pudset og fremtræder nu som en selvstændig bygning. Ved opførelsen har den imidlertid været tilpasset den oprindelige bygnings pudsede og kvadrede facade. Den rummede tre bibliotekssa-

le; den nederste store sal, som i dag er kendt som Harsdorffsalen, samt to mindre og lige så velbevarede bibliotekssale i overetagen. De to mindre sale er delt af en tværskillevæg, som skjuler det hængeværk, som på samme måde som i den oprindelige biblioteksbygning bærer etageadskillelsen. Rigsarkivet har i dag indrettet Harsdorffsalen til en foredragssal, mens de to mindre bibliotekssale benyttes som forskningslokaler.

De korintiske søjlekapitæler var oprindelig forgyldte, og søjleskafterne illusionsmalet i skiftevis rød eller sort marmor. Biblioteksdørene var de tidligste fløjddøre i Danmark og havde knækkede barokindfatninger med forgyldt bladværk og volutbårne konsoller. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Når man sidder i Harsdorffsalen, oplives man af det fornemme Louis-Seize-interiør, der har klare arkitektoniske forbindelser til både Frederik den 3.'s biblio-

tekssal og til en lang række midteuropæiske riddersale. Det skyldes, at 1700-årenes fornemme festsale tog bibliotekssalens søjlebårne gallerier op som et arkitektonisk motiv. Riddersalene på Københavns Slot (nedrevet 1731), Häussers Christiansborg (nedbrændt 1794) og Tessins Stockholms Slot var blandt de første. Men også en anden detalje er interessant, idet Hans Edvard Nørregaard-Nielsen har påpeget, at de forgyldte kapitæler i Harsdorffsalen muligvis er fra den nu forsvundne riddersal på Københavns Slot, den første festsal med omløbende søjlerække og galleri.

Ny ombygning

I 1827 var pladsen igen blevet for trang. Denne gang nedlagde man hele kunstkammeretagen og ombyggede den til tre store bibliotekssale under ledelse af den nyudnævnte hofbygmester Jørgen Hansen Koch (1787-1860). Muligvis ved denne lejlighed blev det kraftigt marmorerede interiør i den gamle bibliotekssal malet hvidt og stafferet med guld. Det skabte en farvemæssig sammenhæng mellem alle bibliotekets lokaler. Den sidste udvidelse skete i bygningens underetage, hvor kanonerne i 1862 blev smidt ud, og bøgerne flyttede ind. Samtidig blev Arsenalets havnebassin fyldt op, så omgivelserne nærmede sig nutidens bibliotekshave.

I 1906 opførtes den næste og meget større bygning for Det Kongelige Bibliotek, tegnet af professor Hans Jørgen Holm (1835-1916). Knap nok var bogflytningen gennemført i 1906, før alt inventar blev fjer-

I bygningens gårdside, ud mod krigshavnen, førte denne stentrappe op til den kongelige bogsal og videre til kunstkammeretagen. Det var her, Niels Heidenreich i 1802 sneg sig ind og stjal guldhornene. Trappen eksisterer stadig og er genanvendt som tårntrappe på Koldinghus. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

net, både fra den oprindelige bibliotekssal og fra Jørgen Hansen Kochs nye bibliotekssale i kunstkam-

meretagen. I stedet blev etagerne indrettet til arkiver for Rigsarkivet, og samtidig blev der indsat ekstra vinduer i støbejern mellem de oprindelige barokvinduer. Det må siges at være en uforståelig handling, da det ødelægger bygningens udtryk.

Salens inventar blev genbrugt på forskellig vis. En del af søjlerne og balustraderne fra den oprindelige bibliotekssal endte på Nationalmuseet, hvor de dels er benyttet i udstillingerne, dels til indretning af Nationalmuseets festsal. Festsalen er ganske vist meget kortere og højere end den oprindelige sal, men man får alligevel en fornemmelse af detaljerne i det oprindelige bibliotek. Den originale farvesætning med marmorerede grønne og røde søjler er genskabt, og her findes også en af de oprindelige fløjdøre, der gav adgang til kong Frederik den 3.s bibliotek. Bibliotekssalens marmorflisegulv blev genbrugt i riddersalen på det nuværende Christiansborg. En del af søjlerne, balkonen og balustraden fra Jørgen Hansen Kochs tre nyere bibliotekssale blev benyttet som bibliotekssal på Koldinghus i 1917. Koldinghus-Salen er stadig malet i de farver, som den havde ved nedtagelsen, altså Jørgen Hansen Kochs hvidmaling med guldstaffering. Det viser sig desuden, at de resterende søjler og resten af galleriet fra Frederik den 3.s store bibliotekssal stadig eksisterer og opmagasineres på Koldinghus.

Der synes således at være en oplagt mulighed for at samle alle inventardelene igen og retablere interiøret i den første og en af de væsentligste barokbygninger i dansk arkitekturhistorie. Det kunne ske, hvis Rigs-

Den Kongelige Bogsal var fornemt udstyret med et søjlebåret galleri. Søjleomgangen var placeret på et podium i brædder, der fremhævede galleriet, men også fjernede fokus fra den lidt for beskedne loftshøjde. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

arkivets arkiver i den gamle bygning på et tidspunkt flyttes til andre og bedre egnede lokaler. Beliggenheden er fremragende, og anvendelsen kunne såmænd være bibliotek igen, måske endog et kongeligt.

Litteratur:

Andersen, Carl Christian: *Kjøbenhavns Slot*, København 1902.

Antonsen, Inge Mejer & Søren Møller: „Nationalmuseets festsal før og nu“, i: *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1993, p. 124-134.

Bentzen, Ruth: *Det kongelige Bibliotek og bogens historie*, Magasin No. 2, 1993 p. 3-20.

Birkelund, Palle: *Det kongelige Bibliotek gennem 300 år*, København 1973, p. 34-43.

Bruun, Christian: *Det store Kongelige Biblioteks stiftelse under Frederik den tredje*, København 1873.

Bøgh, Knud: *Det kongelige Bibliotek gennem 300 år*, København 1992.

Bøgh, Knud: „Kardinal Mazarin og Frederik III's Bibliotekssal“ i: *Fund og Forskning*, 1965, p. 7-30.

Bøgh, Knud: „Omkring Frederik III's Bibliotekssal og dens arkitekt“ i: *Fund og Forskning*, 1973, p. 7-44.

Dam-Mikkelsen, Bente & Torben Lundbæk: *Etnografiske genstande i Det Kongelige danske Kunstkammer 1650-1800*, Nationalmuseet 1980.

Denderoth-Schou, Poul: *Bibliotekssalen på Koldinghus*, Koldinghus 1980.

Grønbæk, Jacob H.: *Bogsalene i Det Kongelige Bibliotek og deres genbrug*, København 1986.

Hauxner, Marlene: *Det kongelige Biblioteks have*, Magasin No. 2, 1999 p. 3-12.

Hvidt, Kristian: *Christiansborg Slot*, København 1970.

Hvinden-Haug, Lars Jacob: *Den eldre barokken i Norge*, Oslo 2008.

Larsen, Steen Bille: „Oprettelsen af det nordiske Bibliotek 1780“ i: *Fund og Forskning*, 198, p. 47-76.

Larsen, Steen Bille: *Oprettelsen af Det Nordiske Bibliotek i 1780*, København 1980.

Liisberg, H. C. Bering: *Kunstkammeret*, København 1897.

Bruun, Kr.: „Det Store Kongelige Bibliotek“ i: *Fund og Forskning*, 1961, p. 7-14.

Nielsen, Torben: *Christian IV's Bibliotek i Rundetårn*, København 1987.

Nørregaard-Nielsen, Hans Edvard: „Bibliotek og riddersal“ i: *Forblommet Antik*, København 1988.

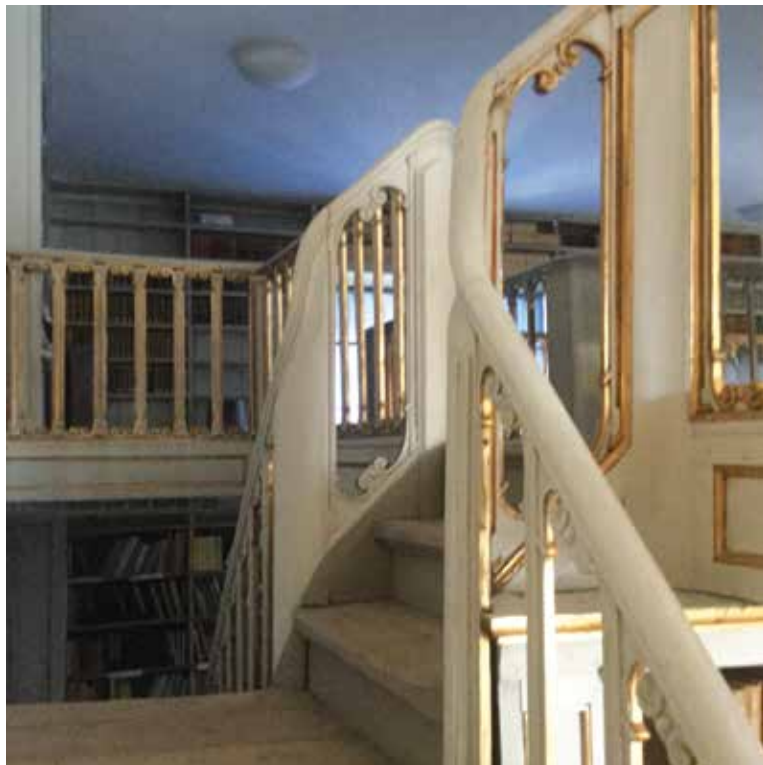
Rasmussen, Jørgen Nybo: *Harsdorff-bygningen 200 år*, Rigsarkivet 1986.

Schiøtt, Frederik: „Kong Frederik III's Bibliotek og Kunstkammerbygning“, i: *Architekten*, 1908 s. 269ff.

Skov, Sigurd: *Bogsal og bogkunst*, Koldinghus 1973.

Smith, S. Birket: *Om Kjøbenhavns Universitetsbibliothek før 1728*, Gyldendal 1882.

Werlauff, E.C.: *Historiske efterretninger over det store Kongelige Bibliotek*, København 1848.

Dobbelttrappen til galleriet i Zubers tilbygning. Detaljerne er gennemførte i overensstemmelse med C.F. Harsdorffs klassicisme, men Harsdorff var ikke involveret i opførelsen. Foto: Bue Beck.